

Prishluak S.O. Procedural features of use questioning in the investigation of a minor child for begging

This article is devoted to this investigation acts as an interrogation. Particular emphasis on the features of the interrogation of a minor victim and witnesses of criminal offenses on the use of a minor child for begging.

Keywords: young, begging, criminal offense, criminal proceedings, investigative (detective) action, investigator, victim, witness questioning.

Харченко І.Г.

**ГІПНОЗ ЙОГО МОЖЛИВОСТІ
ВИКОРИСТАННЯ В БОРОТЬБІ З
ПРАВОПОРУШЕННЯМИ**

УДК 343.98

Актуальність теми. Фундаментальні дослідження проблеми застосування гіпнозу у злочинних цілях відсутні, а науковці до цього питання найчастіше підходять опосередковано. Однак, питання кваліфікації дій особи, яка вчинила злочин під гіпнотичним впливом, залишається гострим і сьогодні.

Дослідженням гіпнозу з точки зору психології займалися З. Фрейд, Ж. Шарко, І. Бернгейм, Ж. Фаріа, Дж. Бред, А. Льебо, А. Форель та ін. Значним внесоком у розвиток гіпнології є дослідження українських і російських учених: В. Данилевського, В. Бехтерева, І. Павлова, К. Платонова. На сучасному етапі цю проблему розробляють М. Еріксон, П. Буль, Р. Герке, Л. Шертюк, В. Матвеев, В. Гримак, В. Кандиба та ін.

Метою статті є: 1) узагальнити результати психологічних та кримінально-правових досліджень гіпнозу; 2) дослідити механізм його впливу на психіку людини; 3) визначити правову природу гіпнотичного впливу особи, яка застосовує гіпноз з метою вчинення злочину (гіпнотизер) на особу, яка вчиняє злочин унаслідок такого впливу.

Наукове завдання полягає в узагальненні теоретичних розробок в галузі кримінального права, проблеми правового оцінювання гіпнозу, визначення його правової природи.

У теорії та практиці гіпнозу стосовно діяльності боротьби з правопорушеннями розрізняють такі види гіпнозу:

Репродукційно-активізаційний (метод гіпнорепродукції пережитих станів), пов'язаний із стимулюючим впливом на пам'ять. З позиції нейролінгвістичного програмування гіпноз є відтворенням раніше пережитого стану. Суб'єкти просять запам'ятати у деталях ту чи іншу ситуацію, у якій у нього швидше за все настає природний сон. Зосередження уваги на деталях цієї ситуації і викликає глибокий сон (гіпноз).

Купіруючий, що знімає стресові та психотравматичні наслідки кримінальних посягань (суб'єкт спостерігає за собою, напруга його почуттів слабшає, що оберігає його від ремісії відповідних негативних емоцій).

Метод протиставлення, що дозволяє розділяти один від іншого різні аспекти переживання з тим, щоб можна було пережити його по-новому. Суб'єкта примушують пережити минулу подію, але потім він повинен «відійти у бік» та спостерігати свої власні дії з боку, нібито переглянути кінострічку. Людина при цьому не відчуває та не усвідомлює, не переживає те, що насправді усвідомлювала та переживала. Такий чинник сприяє отриманню у загіпнотизованого об'єктивної та неупередженої інформації.

Гіпноз, як стан людини, характеризується підвищенням чутливості до дії гіпнотизуючого фактора і пониженням чутливості до всіх інших впливів.

Саме в силу природної гіпнабельності людина сприймає нові знання. Найбільш гіпнабельні ті люди, котрі найбільш готові сприймати велику кількість інформації. А ось коли людина починає сама вчити інших, вона тільки передає власний досвід і її гіпнабельність падає. Насправді, чим більший інтелектуальний потенціал, тим гіпнабельність вища. Глибина гіпнозу залежить від здатності мозку сприймати інформацію. Лекція талановитого викладача - не що інше, як сеанс масового гіпнозу, майстер гіпнозу - будь-який талановитий актор. Таким чином, вести сеанси гіпнозу в принципі може особа демонстративного складу характеру, достатньо емоційна, із здатністю до уявного вираження сво-

їх думок, але водночас вона має бути професійно підготовлена. Ось це і всі вимоги до потенційного гіпнотизера. Тут зачеплена проблема професійної підготовки робітників правоохоронних органів і їх наукового рівня у цьому питанні. В руках недобросовісного слідчого така методика може стати засобом спотворення об'єктивної істини [1, с.53].

Гіпноз не робить з людини маріонетку і не придушують її волю. Відомий психолог В.С. Ротенберг [4, с.87] так пише про феномен гіпнотичного стану: «Пасивно оборонна поведінка, котра досягається при активізації уявного мислення під час гіпнозу, носить обмежений характер: навіть глибоко загіпнотизованого не можна заставити порушити ті норми поведінки, що літеріоризовані і стали власними мотивами» [3, с. 38]. Під час допиту неприпустимо застосовувати гіпноз або психотропні засоби. Але гіпнотичний стан може допомогти допитуваному згадати обставини чи обстановку певної події. При настанні сомнамбулічного стану сомнамбул автоматично виконує накази та завжди вірно відповідає на запитання, тому що він є інтелектуально в'ялим і не може тверезо оцінювати ситуацію, вирішуючи, чи зашкодить йому ця інформація чи ні [5, с. 131]. Інформація, що виявлена під час гіпнотичного сну, не є доказами, але вона може посприяти розкриттю злочину або допомогти слідству. Вперше дані про гіпнотизм, що мали відношення до кримінального права, опублікував Лільєнсаль [6, с.93]. Він писав, що сучасне право має достатньо точок опори для заперечення нібито існуючої небезпеки використовувати гіпноз з меток порушення закону.

У практиці проводилось дуже багато експериментів над гіпнотикам як у стані гіпнозу, так і після пробудження: їх спонукували до вбивства вказаної людини (зазвичай уявною зброєю, наприклад, картонним кинджалом або незарядженого револьвера, з допомогою нібито отруєних напоїв), до здійснення крадіжки й інше. Фізіологи та юристи [7, с. 131] визнавали можливість злочинних нав'ювань у глибокому гіпнозі. Бьюніс [7, с.133] вказував, що гіпнотик зберігає самостійність лише остільки, оскільки це бажано гіпнотизеру. Отже, людина, яка вчиняє злочин у гіп-

нотичному стані, не усвідомлює своїх дій та не може керувати і достатній мірі своєю поведінкою. Фере [7, с.135] стверджує, що гіпнотик може стати знаряддям злочину, але у визначенні знарядь та засобів вчинення злочину відсутнє, людина може виступати як співучасник (стаття 14 КК України) [10]. Твердження Фере [7, с.136] ґрунтується на тому, що людина у гіпнотичному стані не пам'ятає, не усвідомлює та не контролює своїх дій. її можна прирівняти до робота, а робот - це механізм, що виконує запрограмовані програми. Гіпнотизер, можна сказати, запрограмовує гіпнотика, але назвати людину механізмом, предметом, тобто знаряддям, є неприпустимо як з моральної, так і з етичної точки зору. Відбувається пряме порушення прав людини. Делбоек, Жанет, Кауфман [7, с.138] та інші дотримуються протилежної точки зору. Вони вважають, що гіпнотичним навіюванням не можна заставити людину до дій, що протирічать її характеру, і тому злочинні навіювання не можуть мати того значення, що їм присвоюють. їм не вдавалося заставити жінок-сомнамбул підійти після пробудження до стороннього та обійняти його. Кауфман [7, с.138] наводить випадок, коли молода загіпнотизована особа відмовлялася виконувати навіювання, яке зачіпало її відчуття пристойності або шкодило її матеріальному становищу, але навіювання вчинити фіктивне вбивство виконувала з точністю. Кауфман пояснював це тим, що відчуття сорому набагато давніше, аніж усвідомлення цінності людського життя.

Розумово та морально здорова людина із сильним характером, твердою волею, свідомим регулюванням своїх дій не може вчинити злочинних дій у гіпнозі та постгіпнозному стані. Людям із низьким рівнем розумового розвитку, морально слабким, тим, що вже здійснювали злочин, можна навіть злочинний вплив навіть не вдаючись до гіпнозу. Тому люди, що вчинили злочинні дії і стверджують, що це було під впливом гіпнозу, відповідають так само за свої вчинки, як і свідомі правопорушники.

Інформація, отримана під час гіпнозу слідчими органами, могла б бути досить корисною. З цього питання ведуться дискусії між багатьма вченими. Одна з версій неприпустимості гіпнозу

при допиті - небажані наслідки гіпнозу і протипоказання до його застосування. А саме:

1. Небажаним наслідком гіпнозу, на думку багатьох психотерапевтів, може бути настання душевного підкорення гіпнотизеру. Така людина не наважується на самостійний вчинок. Вона вважає, що їй потрібна порада з приводу всяких дрібниць.

2. Інший випадок - це люди, котрі мають міцну нервову систему. Вони можуть перемогти свої психічні розлади самостійно.

3. Гіпноз може призвести до відчуття втоми, занепокоєння, страху, припадку. Але ці явища завжди швидко минають.

4. Існує велика проблема при гіпнозі мужчиною-гіпнотизером: жінки після сеансу гіпнозу часто відчують до гіпнотизера прив'язаність чи симпатію. У практиці досить багато випадків, коли жінка після гіпнотичного сеансу звинувачує мужчину-гіпнотизера в сексуальному вимаганні. 5. У процесі гіпнозу може настати несподіваний перехід гіпнозу в істеричний суперечний стан із сильним проявом афекту (коли сеанс супроводжує виникнення істеричних припадків або епілептичного приступу) [4, с. 146].

6. Протипоказано гіпнотизувати людей, які бояться гіпнозу, оскільки в таких випадках гіпноз малоефективний. У певних випадках існують заборони гіпнозу: висока температура, різка інтоксикація, непритомність, оглушення, кома, галюцинаторні синдроми.

У статтях 3 та 4 першого розділу Конституції України [9] закріплюються засадні принципи державної політики щодо особи, людини, громадянина. Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканість і безпека визнаються найбільшою цінністю в суспільстві. Саме тому криміналісти не можуть ставити під загрозу найбільшу цінність - здоров'я людини. З цієї причини гіпноз є недопустимий, якщо він може вплинути на здоров'я людини. Може не настати ніяких наслідків після сеансу, тому перед його проведенням слід перевірити доречність гіпнозу та його допустимість. Людину перед сеансом в обов'язковому порядку мають оглянути психотерапевти та психологи.

Для розкриття злочинів використання гіпнозу не викликає однозначного розуміння ні в криміналістиці, ні в теорії оперативно-розшукової діяльності. Пізнавальна цінність введення в гіпнотичний транс і нешкідливість даного методу для здоров'я приваблюють багатьох учених-криміналістів [7, 287], котрі намагаються обґрунтувати допустимість цього методу в рамках оперативно-розшукової діяльності. Надати допомогу в згадуванні забутого можна, застосувавши в непроцесуальній формі такий оперативно-розшуковий захід, як допит. Коли допитуваний не дає очікуваних показань посилаючись на те, що не пам'ятає, або не бажає говорити того, про що його питають, можна зрозуміти незадоволення слідчого. У такому випадку слідчий стоїть на рівні своїх завдань і зберігає поміркованість. Він виходить із положень Конституції, за котрими ніхто не зобов'язаний свідчити проти себе і своїх близьких родичів. Процесуальний закон вказує на те, що звинувачуваний вправі, але не зобов'язаний давати свідчення [5, с. 36]. Водночас закон забороняє і карає як злочин примус до дачі показань шляхом погроз або інших незаконних дій з боку слідчого або інших осіб, що проводять дізнання.

Ця ситуація ставить слідчого у складне положення і закон не дає йому інших можливостей, як звернутись до додаткових джерел інформації. У практиці досить часто такі джерела відсутні, тому трапляються випадки закриття справи за недостатністю доказів. Цей фактор звичайно веде до зменшення кількості розкритих справ, а отже, і до різкого росту рівня злочинності.

1. Чечель Г., Седих Л. Особенности квалификации преступления, совершенного заипнотизированным лицом//Уголовное право.-2009,- №3,-с.54
2. Слободянык А.П. Психотерапия. Внушение. Гипноз.- К.: Вид-во «Здоров'я», 1978.-С. 151-154.
3. Буль П.И. Основы психотерапии. - Л.: Медицина, 1974.
4. Слободянык О.П. Судова психіатрія: Навчальний посібник для студентів юридичних спеціальностей вузів. - Львів: Вид-во Львівського ун-ту, 1963.
5. Ротенберг ВС. Гипноз и образное мышление // Психологический журнал. - 1985. - №2. -Т.6.

6. Ларин А.М. *Криминалистика и паракриминалистика*. - М: БЕК, 1996. - С. 133.
7. Слободянюк А.П. *Психотерапия*. - К.; Вид-во «Здоров'я». 1978. ~ С.287.
8. *Законодавство України*. - Правова бібліотека України «Інфодиск», 2004.
9. *Конституція України. Статті 3-4*. - К.: Либідь, 1997. - С.36.
10. Тертишник В.М. *Кримінально-процесуальне право України*. - К.: А.С.К, 2003. - С.995-999.
11. Хобалев В.Д. *Применение гипноза для активизации памяти опрашиваемых лиц в деятельности зарубежной полиции / Автореф. дисс. канд. психолог, наук*. - М., 1997.

Харченко І.Г. Гіпноз: його можливості використання в боротьбі зі злочинами

У статті проаналізовано українська та зарубіжна література і описаний досвід застосування гіпнозу в кримінальному процесі. Зазначені межі допустимості застосування гіпнозу.

Ключові слова: гіпноз, боротьба зі злочинністю

Харченко И.Г. Гипноз: его возможности использования в борьбе с преступностью

В статье проанализирована украинская и зарубежная литература и описан опыт применения гипноза в уголовном процессе. Отмечены границы допустимости применения гипноза.

Ключевые слова: гипноз, борьба с преступностью

Kharchenko I.G. Hypnosis: its potential use in the fight against crime.

The article analyzes the Ukrainian and foreign literature and described experience of application of hypnosis in criminal proceedings. Noted limits of the admissibility of the application of hypnosis.

Keywords: hypnosis, the fight against crime